

Sisällys

ESIPUHE 9

- Suullinen ja kirjallinen kulttuuri ja uuden ajan alun tutkimus 11
- Kirjan sisältö ja tekijyys 16
- Kiitokset 19

JOHDANTO: OPPINEEN JA KANSANKULTTUURIN VUOROVAIKUTUS 21

- Kerrostunut kulttuuri ja pyhimyskultit 27
- Kirjallistuminen, virrenveisuu ja kansanusko 31
- Laulun murros 35
- Suullinen perinne, puheyhteisöt ja uskonto 40
- Perinteen ikä ja esityshetki 45
- Käsitteistä 51
- Transkriptioista 55

PAHAT PAKANAT JA JUMALISET MIEHET: OPPINEET, KANSANUSKO JA KATOLISET PERINTEET 56

- Oppineet, kansankieli ja taianomainen todellisuus 58
 - Esikristilliset perinteet ja taikausko 67
 - Oppineiden liturginen maailma ja kansanuskon maagisuus 72
- Agricola, Juusten ja Sorolainen epäjumalista ja taikauskosta 79
 - Taikauskon kieltäminen ja seremoniat 95
- Jacobus Finno, rahvaan laulut ja riimilliset virret 104
 - Riimillisiä lauluja muiden kristillisten maiden tapaan 119
- Tekstit ja toimijat pienen ja suuren tradition risteyksessä 124

PYHIMYSUSKON SUURET JA PIENET TRADITIOT: PYHÄ ANNA, PYHÄ TAPANI JA PYHÄ KATARIINA 127

- Kirkolliset pyhimyskultit 128
- Kansanomaiset pyhimykset 134
- Läntinen ja itäinen Pyhä Anna 141
- Pyhä Tapani – hevosjumala, miehen malli 148
 - Vanhimmat tiedot tapaninvietosta 151
 - Hevosten ”loistoksi” 154

Tapaninpäivän kiertueet ja laulut 157
Tapanin virsi 164
Paikallisia, yksilöllisiä ja ajallisia muunnelmia 174
Moniäänistä, elävää miestenkulttuuria 182
Pyhä Katariina Aleksandrialainen itäsuomalaisena karjan suojelijana 185
Katriinan poltto 191
Karjanhoidon Katriina 199
Katariina Itämeren ympäristössä 206
Pyhimysten elämästä Pohjolassa 211

**SUOMALAINEN NEITSYT MARIA: PARANTAJA, LOISTAVA NÄKY,
RUKOILTAVA APU 215**

Marian asemasta keskiajan Suomessa 216
Reformaatio: Marian muuttuva kuva 222
Marian puhdistuspäivä, kynttilämessu ja kirkkoonotto 239
Käräjöpöytäkirjojen Maria 247
Länsi-Suomen Maria 261
Vahva ja aktiivinen parantaja 262
Rukoilivatko länsisuomalaiset Mariaa? 270
Marian ruumiillinen läsnäolo 273
Maria kielessä ja mielessä 279
Itä-Suomen Maria 281
Myyttinen, apuun tuleva ja rukoiltava Maria 282
Katolista vai ortodoksista? 294
Kansanomainen Ave Maria 308
Neitsyt Maria -perinne pienen ja suuren tradition kohtauspaikkana 317

**UUDEN AJAN ALUN RUNOKIELET JA LAJIT: RIIMI, ALKUSOINTU
JA KALEVALAMITTA 323**

Uuden ajan alun runoaineistot 325
Kirkkolaulu 327
Lyhyet kansankieliset riimisäkeistöt 328
Agricola ja keskiajan perintö 330
Finnon riimillinen, alkusointua välttävä virsirunous 334
Alkusoinnun murtautuminen virsirunouteen 339
Kirjalliset runot 344

- Agricolasta alkava knittelimitta 344
- Riimillinen alkusointuinen parisäe 347
- Suullisenkaltainen kalevalamitta 354
- Suulliset runot 361
 - Sananlaskut 362
 - Loitsut 1600-luvun tuomiokirjoissa 367
 - Pilkkalaulut 382
- Oppineet runon kuvaukset 387
 - Aeschillus Petraeuksen kielioppi 388
 - Wexioniuksen ja Martiniuksen kuvaukset 392
 - Juslenius, Ganander ja Porthan 398
- Länsisuomalainen suullinen runous 401
 - Riimillisen suullisen laulun ajoituksen vaikeus 404
- Oppinut ja suullinen runous 406

AJAN, PAIKAN JA RUNON KERROKSELLISUUS: ANNIKAISEN VIRSI,
PIISPA HENRIKIN SURMAVIRSI JA KAARLE-HERTTUAN RUNO 411

- Annikaisen virsi 413
 - Ritvalan helka 417
 - Helkavirret 421
 - Alkuvirsi 424
 - Annikaisen virren variaatio 428
 - Kuka on Annikainen? 431
 - Ritvalan Annikainen ja virren kulttuuriset taustat 436
 - Suullisen runon monikerroksisuus 444
- Piispa Henrikin surmavirsi 447
 - Varhaisin kiinnostus 1600-luvun alkupuolella 449
 - Anders Törnuddin kokoelman teksti 464
 - Palmskiöldin kokoelman muistiinpano 485
- Kaarle-herttuan runo 492
 - Hyvä herra herttu Kaarle 493
 - Kaarle-herttuan runon toisinnot ja runokieli 505
 - Kuningasrunot suullisessa perinteessä 508
 - Viitteet oppineisiin runoihin 511
 - Oppineiden vai rahvaan runoutta, historiaa vai propagandaa? 517
- Kenen runoa, suullista vai kirjallista? 520

LOPUKSI: SUULLINEN JA KIRJALLINEN KULTTUURI UUDEN AJAN ALUN
SUOMESSA 525

Kansan taikausko ja oppineiden kuvaukset 528

Pyhimykset, Neitsyt Maria ja suuri pieni traditio 531

Uuden ajan alun suomalainen runous 536

Pitkät paikalliset ja kristilliset runot 541

Suullinen, kirjallinen ja taianomainen todellisuus 547

Lähteet 551

Lyhenteet 551

Arkistolähteet 551

Painetut tutkimusaineistot 553

Kirjallisuus 558

English summary 591

Kirjoittajat 609

Henkilöhakemisto 610

Paikannimihakemisto 619